

แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรีด้วยวิจัยเชิง
ปฏิบัติการกรณีกลุ่มแปรรูปผักตบชวาหมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15

ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี

Guidelines on Promotion and Development of Women

Capabilities using Action Research: Country Park 15

water Hyacinth Processing Group, Bang Toei

Sub-District, Sam Khok District in Pathum Thani

Received 20 December 2022

Revised 27 March 2023

Accepted 5 April 2023

ปิ่นทัย นุนวน¹

Pinhathai Nunuan²

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประเด็น ได้แก่ การศึกษาปัญหาความต้องการและบทบาทของกลุ่มสตรี การดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรีและการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรีด้วยวิจัยเชิงปฏิบัติการกับกลุ่มแปรรูปผักตบชวาหมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15 ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์สมาชิกสตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่ม 20 คน การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการดำเนินกิจกรรมร่วมกับกลุ่มสตรีในการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพและถอดบทเรียนรู้ วิเคราะห์ข้อมูลจากการสร้างประเด็นที่ได้จาก

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ประเทศไทย E-mail: zenpin@hotmail.com

² Assistant Professor Dr., Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University, Bangkok, Thailand.

ข้อมูลเชิงลึกตามประเด็นในแต่ละเวทีที่มีการปฏิบัติการกับสมาชิกในกลุ่มสตรี ประกอบด้วย ผู้นำกลุ่ม ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่มสตรี สมาชิกเครือข่ายสตรีนอกชุมชนและเครือข่ายศูนย์การศึกษาครอบครัวและการศึกษาตามอัธยาศัย นำเสนอข้อมูลในเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาสินค้าของกลุ่มที่มีมาตรฐานการผลิตไม่เท่ากัน เพราะสมาชิกมีทักษะฝีมือการผลิตที่แตกต่างตามประสบการณ์การอบรม การเรียนรู้ที่ต่างกัน สมาชิกกลุ่มเสนอความต้องการในการพัฒนาทักษะฝีมือสมาชิกกลุ่ม การศึกษาดูงานในพื้นที่ที่สมาชิกต้องการเรียนรู้การแปรรูป พัฒนาสินค้าให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น ขณะที่บทบาทสตรีในกลุ่มพบว่ามีการร่วมกันแสวงหาวัตถุดิบ และตลาดเพื่อขายสินค้าที่สมาชิกกลุ่มผลิต ปฏิบัติการดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี ด้วยการศึกษาเรียนรู้ ดูงาน เรียนการแปรรูปสินค้า และการตลาดแบบออนไลน์ การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรี ด้วยกระบวนการกลุ่มร่วมปฏิบัติการในการคิดโจทย์ นำเสนอปัญหา ความต้องการ นำเสนอแนวทางการทำงานของกลุ่ม และถอดบทเรียนร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ บทเรียนรู้อของสมาชิกกลุ่ม พบว่า การแลกเปลี่ยนความรู้กับเครือข่าย องค์กร หน่วยงานภายนอกที่ตรงตามความต้องการของกลุ่มจะช่วยให้กลุ่มได้ค้นพบวิธีการทำงานที่สมาชิกกลุ่มต่างได้โอกาสการปรับเปลี่ยนวิธีการทำงานที่เหมาะสมกับสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มร่วมกันได้ ข้อเสนอสำหรับการส่งเสริม สนับสนุนกลุ่มสตรีเมื่อเชื่อมั่นในศักยภาพ ความสามารถของสมาชิกในการเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของปฏิบัติการ การแสวงหาเครือข่ายการส่งเสริมพัฒนาทั้งในชุมชนและนอกชุมชนและขยายสู่เครือข่ายปฏิบัติการร่วมที่มีการทำงานร่วมกันในฐานะหุ้นส่วน

คำสำคัญ: การส่งเสริมพัฒนาศักยภาพสตรี, วิจัยเชิงปฏิบัติการ, กลุ่มสตรี

Abstract

This research article has three main objectives. First objective, to study the issues, needs and roles of women groups. Second objective, to provide promotion and development toward women potential through conducting action research with water hyacinth processing group, Mooban Country Park 15, Bang Toei Sub-District, Sam Khok District, Pathum Thani Province. Third objective, to collect data via group discussions and interviews with 20 women group members, observing participation and conduct activities with women group to support and develop potentials and extract lessons learned, analyzing data from contents derived from in-depth data from each activity with women group members. The members include group leader, community leader, women group members, external women network members and non-formal and informal education center network. Data will be a descriptive- based presentation. The research found that the group's products have uneven manufacturing standards due to the different skills and expertise of the members based on different training and experience they received. The group members presented the need to develop skills of group members, conduct field studies at sites the members want to study the processing skills, adding value to the products. As for the roles of the group's women, it is found there is a collective search for raw materials and markets to sell products produced by

the members. Promotion and development of potential will be provided to women group via education, lessons, field visits, training on product processing, and online marketing. The development of guidelines on promotion and development of women potential is done by collective group process in set up questions and finding solutions and needs, presenting group's work guidelines on group, and extracting lessons periodically. The group's lesson learned has found that exchanging knowledge with the network, organizations, external agencies that meet the group's needs will help the group find a method of work that allows group members to gain the opportunity to adjust a method of work tailored to each member. The proposal on promoting and supporting women group is to create confidence in the potential and ability of the members and involve them in every procedure, seeking network on promotion and development inside and outside the community and expand to collective action network in a form of partnership.

Keywords: Promote and develop women's potential, Action research, Women's group

บทนำ

แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรีในจังหวัดปทุมธานี
กรณีกลุ่มแปรรูปผักตบชวาหมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15 ตำบลบางเตย อำเภอสองโคก จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหา ความต้องการและ

บทบาทของกลุ่มสตรี ด้วยการดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี และการเพื่อพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ศิริพร จิรวัฒน์กุล (2546) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นการวิจัยที่มีเป้าหมายที่จะแก้ปัญหา พัฒนากิจกรรมโดยการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง (Improving by changing) โดยบุคคลที่เผชิญกับปัญหานั้นอยู่เอง เป็นรูปแบบของการทำความเข้าใจในการปรับปรุงสถานการณ์เฉพาะที่ พบว่ามีปัญหาเพื่อต้องการพัฒนา หาหลักการ เหตุผลและวิธีการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานนั้นและขณะเดียวกันก็เป็นการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานนั้นๆ ทั้งนี้ ด้วยเป้าหมายการเสริมพลังอำนาจสตรีในกระบวนการกลุ่มที่ริเริ่ม ก่อตั้งโดยสมาชิกที่เป็นผู้หญิงในชุมชน ชูบา (Czuba, 1999) ให้ความหมายการเสริมพลังอำนาจว่าเป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลสามารถควบคุมชีวิตของตนเอง ชุมชน และสังคมได้ด้วยตนเอง โดยการเสริมพลังอำนาจนั้นต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นอำนาจแห่งความสัมพันธ์ร่วมกับผู้อื่นในลักษณะหุ้นส่วน

การวิจัยโดยให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ในกลุ่มที่สอดคล้องกับปัญหาความต้องการของสมาชิกภายใต้บริบทของกลุ่มในชุมชนของตนเอง ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการบนฐานคิดการเสริมพลังอำนาจจึงเป็นแนวทางที่น่าจะนำไปสู่การค้นพบศักยภาพ ความสามารถของสมาชิกกลุ่มสตรี และข้อเสนอสำหรับแนวทางการดำเนินการร่วมของหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ในฐานะภาคีร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยวิถีทางที่มีเข็มมุ่งในการปฏิบัติการกับสมาชิกในกลุ่มสตรีในทุกขั้นตอน กระบวนการบนฐานทุนสังคมในกลุ่ม ในชุมชน เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองของสมาชิกกลุ่มในชุมชนที่แตกต่างกัน รวมทั้งให้ชุมชนมีแนวทางการออกแบบกิจกรรมการทำงานเพื่อพัฒนา

คุณภาพชีวิตสมาชิกกลุ่มอื่นๆ ด้วยการชักกลุ่มเป็นเครื่องมือและเผื่อระวังปัญหาหรือตอบสนองความต้องการที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตนั้น เป็นภารกิจที่พึงต้องดำเนินการด้วยการเข้าไปมีส่วนในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาเพื่อการเปลี่ยนแปลงในระดับกลุ่มเพื่อร่วมสร้างปฏิบัติการกับสมาชิกในกลุ่มสตรีครั้งนี้ ยังส่งผลให้การกิจในการมีส่วนร่วมของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ในการสนับสนุน ส่งเสริมองค์กร หน่วยงานผู้ปฏิบัติงานกับผู้คนกลุ่มต่างๆ ในสังคมด้วยเช่นกัน การเลือกเข้าไปมีส่วนร่วมกับกลุ่มสตรีในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มหาวิทยาลัยตั้งอยู่ เป็นภารกิจและบทบาทที่พึงเกิดขึ้น จะเป็นการปฏิบัติงานเพื่อสานภารกิจของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในฐานะสถาบันทางการศึกษาที่จะเอื้อองค์ความรู้ทางวิชาการสู่การพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน และภารกิจทางวิชาชีพของคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ในการให้บริการทางความรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการและความคาดหวังขององค์กร หน่วยงานเพื่อการพัฒนา รูปแบบ แนวทางการทำงานที่สามารถตอบโจทย์ทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ในสังคมที่ยั่งยืน

การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นกระบวนการเข้าไปมีส่วนร่วมกับกลุ่มแปรรูปผักตบชวาหมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15 ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ซึ่งเป็นกลุ่มสตรีที่มีกิจกรรมร่วมกัน มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมในกิจกรรมต่างๆ ที่สมาชิกกลุ่มที่เป็นสตรีทั้งหมดร่วมคิด ริเริ่มขึ้น จนกลายเป็นกลุ่มในหมู่บ้านแห่งนี้ มีสมาชิกกลุ่มที่เป็นผู้หญิงในหมู่บ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ออกแบบ ดำเนินการและรับผลประโยชน์ในฐานะสมาชิก ใช้สำหรับการเป็นพื้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการส่งเสริม พัฒนาศักยภาพสตรีในพื้นที่ต่างๆ ที่สอดคล้อง เหมาะสม ภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้หญิงและสมาชิกต่างๆ ในชุมชนต่อไป กลุ่มสตรีเกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้บริบทของชุมชน กรณี

นี้มีลักษณะเป็นชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ในพื้นที่ที่ยังคงมีอาชีพทางการเกษตรที่ผสมผสานกับอาชีพค้าขายในชุมชนหมู่บ้าน และการมีอาชีพอิสระของเหล่าสมาชิกในชุมชน การกิจดังกล่าวนอกจากจะเป็นการค้นหาปัญหา ความต้องการ และบทบาทของสตรีในกลุ่ม การดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรีแล้ว ยังตั้งเป้าหมายเพื่อการพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรีสำหรับเป็นฐานข้อมูลที่หน่วยงานทั้งภายในชุมชน ในพื้นที่ และหน่วยงานภายนอกต่างๆ สำหรับแนวทางการส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จะสามารถใช้สำหรับการเป็นพื้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวทางการส่งเสริม พัฒนาศักยภาพสตรีในพื้นที่ต่างๆ ที่สอดคล้อง เหมาะสมภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้หญิงและสมาชิกต่างๆ ในชุมชนต่อไป

หลักการ แนวคิด ทฤษฎีที่นำมาประกอบสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดการเสริมพลังอำนาจระดับกลุ่ม และใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ด้วยขั้นตอนการเสริมพลังอำนาจระดับกลุ่ม จากงานของ อภิญา เวชชัย (2557) ระบุขั้นตอนไว้ ประกอบด้วย การจัดตั้งกลุ่ม การสร้างสัมพันธภาพให้เกิดระบบสนับสนุนและเข้าถึงปัญหาของสมาชิกกลุ่ม การกำหนดข้อตกลงเกี่ยวกับหลักสูตรของกลุ่ม การเตรียมการประเมินและวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและกำหนดประเด็นในกลุ่ม ขั้นการวางแผนดำเนินการเพื่อร่วมแก้ปัญหาในกลุ่ม ขั้นการจัดการสนทนาเพื่อเกิดการตั้งคำถาม การทบทวนตนเอง ขั้นการดำเนินการตามข้อตกลง ขั้นการทบทวนผลการดำเนินงานร่วมกัน ขั้นการค้นหาและประเมินสถานการณ์ใหม่ การเชื่อมโยงและวิเคราะห์สถานการณ์ใหม่ร่วมกันและขั้นการตัดสินใจวางแผน และดำเนินการต่อ ซึ่งนำมาเป็นขั้นตอนการวิเคราะห์การเกิดขึ้นของกลุ่มสตรีในชุมชนที่ดำเนินการ

ทั้งนี้ อภิญา เวชชัย (2557) ระบุว่า การเสริมสร้างพลังอำนาจระดับกลุ่ม นอกจากการขับเคลื่อนกลุ่มในฐานะเจ้าของปัญหาที่ตระหนักในปัญหาแล้ว ยังต้องอาศัยการมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน และการเชื่อมโยงทรัพยากรและเครือข่าย เพื่อให้พลังของกลุ่มสามารถดำเนินต่อไปได้ในระยะยาว

การดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี ใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ศิริพร จิรวัฒน์กุล (2546) ระบุว่า วิธีการวิจัยดังกล่าว เป็นการวิจัยที่มีเป้าหมายที่จะแก้ปัญหา พัฒนากิจกรรมโดยการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง (Improving by changing) โดยบุคคลที่เผชิญกับปัญหานั้นๆเอง เป็นรูปแบบของการทำความเข้าใจในการปรับปรุงสถานการณ์เฉพาะที่พบว่ามีปัญหา เพื่อต้องการพัฒนา หาหลักการ เหตุผลและวิธีการปฏิบัติงานเพื่อการพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานนั้นและขณะเดียวกันก็เป็นการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติงานนั้นๆ วรณดี สุทธิธรรมากร (2556) ได้อธิบายกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ 5 ขั้นตอนของ Gerald Susman (1983) ประกอบด้วย ขั้นตอนการวินิจฉัยปัญหา เป็นขั้นตอนการระบุปัญหาหรืออธิบายปัญหา ขั้นตอนการวางแผนปฏิบัติการ ร่วมกันพิจารณาปัญหา และหาทางเลือกเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ ขั้นตอนการลงมือปฏิบัติตามแผน ขั้นตอนการประเมินผลร่วมกันศึกษาผลที่ได้จากการปฏิบัติตามแผน และขั้นตอนระบุการเรียนรู้ ร่วมกันระบุข้อค้นพบที่ได้จากการเรียนรู้ในการสร้างการเปลี่ยนแปลง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มสตรีแปรรูปผักตบชวาหมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15 ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ครั้งนี้คือ การมีข้อมูลปัญหา ความต้องการและบทบาทสตรีในกลุ่มที่เป็นปัจจุบัน จากการมีส่วนร่วมของสมาชิกสตรีที่เข้าร่วมในปฏิบัติการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพที่สามารถนำไปออกแบบแนวทางการทำงานร่วมกับกลุ่ม

สตรีในพื้นที่ได้อย่างสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและศักยภาพความสามารถที่เป็นอยู่ รวมทั้งการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มสตรีที่เข้ามามีส่วนในการดำเนินการเพื่อพัฒนาศักยภาพสตรีที่สอดคล้องกับปัญหา ความต้องการและศักยภาพของกลุ่ม สามารถคิด ออกแบบการทำงานร่วมกันได้อย่างมีศักยภาพสอดคล้องกับปัญหา ความต้องการของสมาชิกในชุมชน พร้อมทั้งข้อเสนอต่อภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรีที่สัมพันธ์กับบริบทในเชิงพื้นที่ที่สามารถทำงานร่วมกับกลุ่มสตรีต่างๆ ในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืนบนฐานการพึ่งตนเองของสตรีในกลุ่มบนฐานทรัพยากรในชุมชนของตนเองอย่างเห็นคุณค่า

เครื่องมือและวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการ ด้วยปฏิบัติการ 3 ขั้นตอน ใน 3 ช่วงเวลา ด้วยการสนทนากลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มแปรรูป ผักตบชวาหมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15 ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี จำนวน 20 คน โดยใช้แนวคำถามในการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มภายใต้วัตถุประสงค์การวิจัย 3 ข้อ ประกอบด้วย การศึกษาปัญหาความต้องการด้วยการจัดเวทีในชุมชนกับสมาชิกกลุ่มสตรี หลังจากนั้นเมื่อสมาชิกนำเสนอปัญหา ความต้องการและบทบาทของสมาชิกกลุ่มแล้ว นำมาสู่ขั้นตอนในการดำเนินการเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพของกลุ่มสตรีตามปัญหา และข้อเสนอความต้องการที่สมาชิกตัดสินใจเลือกดำเนินการ จากนั้นเป็นปฏิบัติการส่งเสริม พัฒนาศักยภาพ โดยนักวิจัยทำหน้าที่ประสานแหล่งทรัพยากรต่างๆ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนร่วมส่งเสริม สนับสนุนและพัฒนาสมาชิกกลุ่ม ในขั้นตอน

สุดท้ายคือการสรุปบทเรียนรู้กับสมาชิกในกลุ่มเพื่อพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรีในกลุ่ม

กระบวนการการวิจัย แบ่งเป็น 3 ระยะ โดยกำหนดให้ ระยะที่ 1 เป็นการสำรวจปัญหา ความต้องการ และศักยภาพสตรีในกลุ่ม ใช้วิธีการสนทนากลุ่มย่อยกับสมาชิกกลุ่ม โดยมีแนวคำถามในการสนทนากลุ่มย่อยตามประเด็น ดังนี้ ประวัติความเป็นมา การเกิดขึ้นและการดำเนินการของกลุ่มสตรีในชุมชน กิจกรรม และบทบาทที่สมาชิกในกลุ่มเข้าร่วม ปัญหา ความต้องการของสมาชิกและกลุ่ม แหล่งทรัพยากรทั้งในชุมชน และนอกชุมชนที่มีส่วนร่วมในการสนับสนุนการดำเนินการของกลุ่มที่ผ่านมา และในช่วงเวลาปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค การดำเนินการที่เกิดขึ้นและวิธีการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมา บทเรียนรู้ในการเข้าร่วมในฐานะสมาชิกกลุ่มสตรีในชุมชนแห่งนี้ และข้อเสนอต่อการส่งเสริมสนับสนุนกลุ่มสตรีในการทำงานร่วมกันในรูปแบบไหน อย่างไร ระยะที่ 2 เป็นการดำเนินการร่วมกับกลุ่มสตรี เพื่อส่งเสริม พัฒนาศักยภาพของกลุ่มตามปัญหา ความต้องการและศักยภาพ โดยนำผลการดำเนินการในระยะที่ 1 เป็นข้อมูลพื้นฐานในปฏิบัติการร่วมของสมาชิกกลุ่มในการคิด วิเคราะห์ ออกแบบ และวางแผนเพื่อดำเนินการร่วมกัน คัดเลือกกิจกรรมบริการที่เหมาะสมในการส่งเสริม พัฒนาการทำงานร่วมกันของกลุ่ม

วิธีการการดำเนินการของระยะที่ 2 โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ร่วมกับกลุ่มสตรีที่ร่วมกันค้นหาปัญหา ความต้องการและนำเสนอบทบาทของสมาชิกในการทำงานในกลุ่ม ข้อเสนอต่อการมีแนวทางในการส่งเสริมพัฒนากลุ่มตามศักยภาพ ความสามารถที่สอดคล้องกับปัญหา ความต้องการด้วยการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มและนักวิจัย ในระยะที่ 2 จะเป็นการลงมือปฏิบัติตามประเด็นปัญหา ความต้องการที่แต่ละกลุ่มตัดสินใจร่วมในการดำเนินการ

ตามช่วงเวลาของแต่ละกลุ่มร่วมประเมิน บทบาท หน้าที่ของนักวิจัยในระยะนี้ จะร่วมทีมปฏิบัติการที่สมาชิกกลุ่มตัดสินใจเลือกปฏิบัติการ โดยการปรับรูปแบบการทำงานให้สอดคล้องกับข้อเสนอของสมาชิกกลุ่มในกิจกรรมที่นักวิจัยมีส่วนช่วยหนุนเสริมเพื่อสมาชิกได้ศึกษาเรียนรู้แนวทางในปฏิบัติการของกลุ่มครั้งนี้ อาทิ จัดกิจกรรมอบรมเสริมศักยภาพของสมาชิกกลุ่ม การร่วมเสนอและแสวงหาทรัพยากรในชุมชนและนอกชุมชนที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรมที่กลุ่มร่วมออกแบบและนำเสนอ

ระยะที่ 3 การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี ใช้วิธีดำเนินงานด้วยการถอดบทเรียนและการรับฟังความคิดเห็นจากสมาชิกกลุ่ม วิธีการของระยะที่ 3 คือการถอดบทเรียนร่วมรูปแบบ แนวทางการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพสตรีในพื้นที่ปทุมธานี ด้วยสมาชิกกลุ่มสตรีร่วมกับสมาชิกกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยกัน

กลุ่มสตรีในฐานะผู้เข้าร่วมมีที่มาจากกลุ่มที่มีการปฏิบัติงานในชุมชนของจังหวัดปทุมธานี ที่มีการรวมตัวของสมาชิกในชุมชน สมาชิกอาจเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายในฐานะสมาชิกกลุ่ม ที่ต่างมีเป้าหมายหลักคือ การร่วมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมที่มีเป้าหมายการทำงานและมีกิจกรรมร่วมกับสมาชิกอย่างต่อเนื่อง มีประวัติการทำงานและผลการดำเนินงานเป็นที่รับรู้ของสมาชิกในชุมชน การได้มาซึ่งกลุ่มสตรีมาจากการทำงานร่วมกันกับองค์กรภาครัฐในจังหวัดที่รับผิดชอบการทำงานที่มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่นี้ โดยประสานขอความร่วมมือไปยังพัฒนากร สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดปทุมธานีเพื่อให้ข้อมูลกลุ่มสตรีในพื้นที่ที่มีคุณสมบัติข้างต้น และประสานกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชน โดยใช้เกณฑ์ข้างต้นประกอบการพิจารณา และสมาชิก

กลุ่มจะต้องมีความต้องการในการทำงานเพื่อค้นหาแนวทางในการพัฒนากลุ่มของตนเอง และสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมกับสมาชิกกลุ่ม

การวิเคราะห์ผลการวิจัย ด้วยการรวบรวมข้อมูลจากเวทีสนทนากลุ่มย่อย การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาที่ใช้ในการจัดกลุ่มของข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มย่อยในแต่ละเวทีแยกประเภทของข้อมูล ปัญหา ความต้องการ และบทบาทสตรีในกลุ่ม รูปแบบและปฏิบัติการที่มีการดำเนินการของกลุ่ม และบทเรียนจากเวทีเสวนาสรุบทเรียนในประเด็นแนวทางการสนับสนุน ส่งเสริม พัฒนากลุ่มสตรี การสรุบทเรียนและการถอดบทเรียนจากการร่วมปฏิบัติการในกลุ่มสตรี โดยการนำเสนอผลการวิจัยในเชิงพรรณนา (Descriptive statistics)

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา พบว่า

1. บริบทชุมชนกับปัญหา ความต้องการและบทบาทของกลุ่มสตรี

1.1 ชุมชนหมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15 ตำบลบางเตย

กลุ่มสตรีแปรรูปผักตบชวา หมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15 ตำบลบางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี หมู่บ้านคันทรี่พาร์ค ตั้งอยู่ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ลักษณะการปลูกสร้างบ้านเรือนจึงแบ่งเป็นซอยต่างๆ มีศูนย์เรียนรู้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการประชุม จัดกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกในชุมชน พื้นที่หลังหมู่บ้าน มีลักษณะเป็นคูคลองและมีผักตบชวาจำนวนมาก ข้อมูลจากการพูดคุยกับสมาชิกระบุว่า จังหวัดปทุมธานี มียุทธศาสตร์เกี่ยวกับการกำจัดและลดปริมาณผักตบชวาหรือการจัดเก็บมลภาวะ โดยมีเทศบาลจัดโครงการนำร่องเรื่องการแปรรูปขยะและผักตบชวา โดยมีศูนย์ศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยสามโคกเข้ามาทำงานในหมู่บ้าน จัดกิจกรรมการเรียนรู้

การสอนให้กับผู้สนใจ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมกลุ่ม สมาชิกขณะนั้นมีประมาณ 10 คน เริ่มจัดตั้งกลุ่มเพื่อเรียนผลิตกระเป๋ามาจากผักตบชวาและการย้อมสีเส้นใย

กลุ่มแปรรูปผักตบชวาเริ่มมีการก่อตั้งกลุ่มในช่วงสถานการณ์โควิด ปี 2563 โดยสมาชิกในหมู่บ้าน เนื่องจากลักษณะทางกายภาพรอบหมู่บ้านเป็นคุulong สมาชิกในชุมชนบางส่วนประกอบอาชีพการเกษตร บริเวณรอบชุมชนจึงยังพบแหล่งเพาะปลูกนาข้าว และพืชผลทางการเกษตร อาชีพอื่นๆ สมาชิกยังมีอาชีพอื่นๆ ในหมู่บ้านจะมีการเปิดร้านค้าขายของ โดยเฉพาะผู้หญิงในหมู่บ้าน พบว่ามีการเปิดร้านเย็บผ้า รับผูกريبิ้น ขายสินค้าเด็กอ่อน ร้านผลิตน้ำสมุนไพร ร้านขายอาหารเช้า ขายโจ๊ก ซึ่งเป็นอาชีพที่พบเห็นทั่วไปในทุกซอยทั่วหมู่บ้าน

สมาชิกเล่าว่า ร้านค้าส่วนใหญ่ที่สมาชิกเป็นเจ้าของจะตั้งอยู่ในหมู่บ้านนี้ทั้งหมด การแปรรูปผักตบถือเป็นอาชีพเสริม ผลิตและขายกันในนามกลุ่มและบางคนสามารถขายเป็นส่วนตัวได้ด้วย หากสามารถผลิตสินค้าได้หลายชิ้น มีการตั้งราคากันเอง ถ้ามีวัตถุดิบก็จะช่วยให้ผลิตได้เร็ว อุปกรณ์วัตถุดิบก็มีหลายอย่าง หากลงมือทำใช้เวลาไม่นาน หักค่าวัตถุดิบก็จะได้กำไรประมาณ 100 บาท การแปรรูปผักตบชวานั้น สมาชิกมองว่าเป็นงานที่สามารถทำที่บ้านตัวเองได้

ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มสมาชิก ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มีการนำเสนอประเด็นปัญหาที่นำมาซึ่งข้อเสนอที่สมาชิกกลุ่มต้องการการสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาในประเด็นต่างๆ ประกอบด้วย ปัญหาคุณภาพและมาตรฐานของสินค้าที่สมาชิกแต่ละคนทำได้ไม่เท่ากัน ส่งผลให้ไม่สามารถรับรองได้จากภายนอกได้ การบริหารจัดการกลุ่มที่ยังไม่มีระบบชัดเจน

โดยเฉพาะการจัดการงบประมาณเพื่อการลงทุนวัสดุอุปกรณ์สำหรับการผลิตที่ต่อเนื่อง การสร้างและพัฒนาแบรนด์ที่มีลักษณะเฉพาะกลุ่ม ทั้งนี้สมาชิกกลุ่มได้เสนอความต้องการในการพัฒนากลุ่มเพื่อแก้ปัญหาข้างต้น ได้แก่ การไปศึกษาดูงานกลุ่มอื่นๆ การสร้างและพัฒนาแบรนด์สินค้า และการออกแบบการนำเสนอเรื่องราวอธิบายที่มาและกระบวนการผลิตสินค้ากลุ่มเพื่อเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก

1.2 ปัญหา ความต้องการ

ข้อมูลจากสมาชิกกลุ่มในการเริ่มต้นแลกเปลี่ยนประเด็นปัญหา ความต้องการของกลุ่มแปรรูปผักตบชวา ระบุว่า

“ลูกค้ามาจับสินค้าเรา ก็บอกว่าราคาไม่แพง กลุ่มเรามีปัญหามาตรฐานสินค้า และกำลังการผลิต กลุ่มเราเพิ่งเริ่มต้น เราผลิตได้ไม่เหมือนกัน บางชิ้นงานมีปัญหาเรื่องขนาด”

ข้อเสนอของสมาชิกในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ด้วยการศึกษาเพิ่มเติม เสริมความรู้เข้าใจของสมาชิกกลุ่มให้สามารถผลิตชิ้นงานได้มาตรฐานมากขึ้นจึงเป็นประเด็นร่วมในการแสวงหาแนวทางในการทำงานของกลุ่มต่อไปในอนาคต

1) การไปศึกษาดูงานเป็นกิจกรรมที่กลุ่มต้องการนำความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผักตบชวาพัฒนาสินค้าของกลุ่ม โดยสมาชิกเสนอสถานที่ที่อยากไปศึกษาดูงาน คือ ศูนย์ฝึกรู้ชีวิต ศูนย์การศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย (กศน.) อำเภอกาฬสินธุ์ สำนักงานการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพราะสมาชิกกลุ่มต้องการไปเรียนรู้การทำที่กันกระแทกที่แปรรูปมาจากก้านผักตบชวา เป็นการหาช่องทางการพัฒนาการส่งผลิตภัณฑ์ของกลุ่มแทนที่ใช้โฟม และสมาชิกได้ค้นหาข้อมูลพบว่าที่อำเภอกาฬสินธุ์

ภาซีมีการสอนแปรรูปผลิตภัณฑ์นี้ สมาชิกกลุ่มตั้งใจจะหาเวลาไปศึกษาด้วยตัวเอง แต่ยังไม่มีโอกาส

“อยากไปดูให้รู้จริง เราได้ไปดู จะรู้ ถ้าไม่ไปดูโลก ความคิดจะไม่กว้างเราจะติดอยู่แค่นี้”

สมาชิกกลุ่มกล่าวว่า แต่ละจังหวัดสินค้าก็จะไม่เหมือนกัน ผลิตภัณฑ์ตะกร้าในแต่ละที่ แต่ละกลุ่มที่เคยพบเจอก็ไม่เหมือนกัน การเรียนรู้กลุ่มอื่นๆ ช่วยให้ได้เทคนิค ได้ไอเดียมาปรับของตนเอง

“เสียงเดียวกันหมดเลยคืออยากไปดูเพื่อนเพื่อมาศึกษาหาความรู้”

สมาชิกอธิบายว่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีศูนย์การเรียนรู้ สมาชิกตั้งใจจะเดินทางไปเอง แต่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากใคร การได้คุยกันอีกครั้งทำให้สมาชิกต่างเห็นพ้องต้องกันในการศึกษาดูงานในพื้นที่

“อย่างผักตบชวากำมะถัน บางที่บ่ก่อน บางที่บ่อกทำจนเสร็จก่อนค่อยอบ เราก็เลยมีข้อสงสัยว่าอันไหนมันจะดีกว่ากัน อันไหนจะต้องอยากไปศึกษาให้รู้”

จากปัญหาที่สมาชิกกลุ่มได้ร่วมกันคิดและสรุปร่วมกัน นำมาสู่การนำเสนอความต้องการในภาพรวมที่สมาชิกต่างเห็นตรงกัน คือการต่อยอดพัฒนาสินค้าผลิตภัณฑ์ผักตบชวา สนใจการไปเรียนรู้ ศึกษา ดูงานกลุ่มอื่นๆ เพื่อนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์เริ่มต้นออกแบบ สร้างผลิตภัณฑ์ของตัวเอง ที่ผ่านมามีหน่วยงานภายนอกเข้ามาส่งเสริม พัฒนาด้วยการมีครูมาสอน และกลุ่มได้ศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติม พบว่า อยุธยามีการแปรรูปผักตบชวาที่มีวิธีการที่น่าสนใจ มีการแปรรูปหลายประเภท เช่น การทำที่กันกระแทกจากต้นผักตบชวา สมาชิกกลุ่มคิดกันว่าหากสามารถแปรรูปได้จะใช้กันกระแทกแทนโฟม เพื่อป้องกัน

สินค้าของกลุ่มเมื่อต้องส่งของตามที่มีคนสั่ง การไปศึกษาดูงานน่าจะช่วยให้ได้เรียนรู้และกลุ่มจะสามารถกลับมาหาวิธีการทำงานเพื่อต่อยอดการออกแบบและสร้างผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้ดีขึ้น

2) การเรียนรู้การบริหารจัดการกลุ่ม ที่ต้องการเข้าใจการจัดการงบประมาณ การบริหารทุนของกลุ่ม วิธีการทำงานที่เป็นระบบ การแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิกที่มีตำแหน่ง บทบาทต่างๆ ที่ตั้งขึ้นภายในกลุ่ม

แต่เดิมที่เราจะเข้าใจกันแค่การจัดการบัญชีบ้านง่ายๆ เช่น แบบบวก ลบ คูณ หาร”

ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม กองทุนของกลุ่ม สมาชิกพบปัญหาเรื่องการจัดการเงิน ตอนนีกลุ่มมีทุนซื้อของเพียงพอกับการผลิต บางครั้งผลิตไปและวัตถุดิบที่ใช้ไม่พอ สินค้าที่ต้องใช้ในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เช่น น้ำมันพืชที่ใช้ทอดข้าวเกรียบราคาสูงขึ้น สมาชิกต้องการให้เกิดการพูดคุย ปรึกษาในการจัดการเรื่องเงิน เรื่องทุน และการวางแผนการใช้ เชื่อว่าการคุยกัน หาแนวทางทำงาน วางแผนเป็นระบบ จะช่วยพัฒนาสมาชิกกลุ่มให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

3) การเปิดศูนย์การเรียนรู้สำหรับสมาชิกกลุ่มได้ทำงานเพื่อส่งเสริม สนับสนุนสมาชิกอื่นๆ ทั้งในและนอกชุมชนที่สนใจ

“ฝันว่าอยากจะเปิดศูนย์การเรียนรู้บ้าง การทำผักตบ เรื่องเล่าของกลุ่ม (Story) ก็น่าจะไปอยู่ตรงนั้น เราฝันได้มันจะได้ขยายงานต่อไปยังคนอื่นที่สนใจ”

4) ต้องการแนวทางในการพัฒนากลุ่มเพื่อสามารถขายผลิตภัณฑ์ในตลาดออนไลน์ได้ ขณะเดียวกันก็มีความกังวลว่าสมาชิกกลุ่มจะผลิตชิ้นงานได้ไม่ทันหากมีตลาดเพิ่มขึ้น

“อยากรู้วิธีที่ถูกต้องอะไรเหมาะสมที่สุดสำหรับผลิตภัณฑ์ของเรา”

กลุ่มสามารถผลิตสินค้าแต่จำนวนสินค้าที่ผลิตยังไม่ทันตามความต้องการหากมีการเปิดตลาดเต็มที่เนื่องจากสมาชิกที่ผลิตยังมีคุณภาพฝีมือไม่เท่ากัน ผลิตภัณฑ์ที่สามารถขายได้จริงยังมีไม่มากพอ

“ที่ขายได้จริง ฝีมือเราไม่เท่ากัน คือบางที่คนที่สั่งขนาดนี้อาจจะได้อันใหญ่ไป มาตรฐานของสินค้ายังไม่ได้มาตรฐาน และฝีมือไม่เท่ากันของหมดของไม่พอขาย”

ข้อมูลจากสมาชิกกลุ่ม กล่าวว่า ตนเองทำหน้าที่สานตะกร้าทำเสื้อผักตบขาว โดยผลิตตามที่มีการสั่งจากลูกค้า ขณะที่สมาชิกบางคนเพิ่งเริ่มต้นทำชิ้นงานและยังไม่สามารถวางขายได้ บางคนเริ่มต้นที่จานรองแก้ว รองแจกัน เป็นงานชิ้นเล็กๆ และหลังจากเริ่มทำชิ้นแรกก็จะคิดต่อ ลงมือทำต่อ เพราะทุกชิ้นงานจะเพิ่มรายได้ แต่ยังมีคนทำน้อย เพราะสมาชิกต่างมีงานประจำ สินค้าของกลุ่มจะมีการสั่งของเข้ามาแต่เพราะมีคนทำน้อยทำให้ไม่สามารถรับผลิตได้มาก

5) ต้องการพัฒนาแบรนด์สินค้าเป็นของตนเอง โดยสมาชิกกลุ่มมีแนวคิดและข้อเสนอจะใช้ชื่อแบรนด์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มว่า “นานาผักตบ” ซึ่งมีที่มาจากชื่อของประธานกลุ่มและเป็นกำลังหลักในการรวมกลุ่มสมาชิกในหลายๆ กิจกรรมทั้งในชุมชน และนอกชุมชน

มาตรฐานสินค้าและกำลังการผลิตที่ยังมีไม่เพียงพอเมื่อสมาชิกเริ่มนำผลิตภัณฑ์ที่ตนเองผลิตออกจำหน่ายในนามกลุ่ม เมื่อได้เข้าร่วมวางจำหน่ายสินค้าในงานแสดงสินค้ากับหน่วยงาน องค์กรต่างๆ การเรียนรู้ดูงานจากกลุ่มอื่นๆ จึงเป็นกิจกรรมที่สมาชิกต้องการ

ปัญหาการดำเนินงานที่ผ่านมา พบว่า สินค้าผลิตออกมาแล้วแต่ตลาดในการวางขายนั้นมีน้อย ส่งได้น้อยสมาชิกให้ความเห็นว่า อาจเพราะมาตรฐานของสินค้ายังไม่มากเท่าที่ควร ขณะที่กำลังการผลิตมีพอสมควร แต่ปัญหาเรื่องมาตรฐานการผลิตที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับฝีมือของสมาชิกกลุ่มแต่ละคนที่มีความชำนาญ ประสบการณ์การผลิตไม่เท่ากัน ทำให้สินค้าของกลุ่มยังไม่สามารถวางตลาดได้เพียงพอ

สมาชิกทุกคนในกลุ่มมีความสามารถและทำผลิตภัณฑ์ได้ทุกคน ไม่ว่าจะเป็น รองเท้า ตะกร้า จานชาม อยู่ที่ว่าแต่ละคนจะมีความถนัดและประณีตในรูปแบบงานลักษณะใดมากกว่ากัน

“ทุกคนทำเป็นทุกอย่าง แต่ฝีมือไม่เท่ากัน เรากลัวว่าเราจะไม่มีความสามารถทำให้เขาหันเพราะฝีมือแต่ละคนไม่เท่ากัน”

กิจกรรมของกลุ่มสมาชิกทุกคนในกลุ่มมีความสามารถและทำผลิตภัณฑ์ได้ทุกคน ไม่ว่าจะเป็น รองเท้า ตะกร้า จานชาม อยู่ที่ว่าแต่ละคนจะมีความถนัดและประณีตในรูปแบบงานลักษณะใดมากกว่ากัน

ภาพที่ 1

ข้อมูลปัญหาและความต้องการและบทบาทสตรีของกลุ่มแปรรูปผักตบชวา

2. การดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี

จากปฏิบัติการร่วมค้นหาปัญหา ความต้องการของสมาชิกกลุ่มในระยะที่ 1 รวบรวมเป็นข้อค้นพบข้อเสนอของสมาชิกกลุ่ม ร่วมนำเสนอปัญหาและความต้องการในการพัฒนาชุมชน พร้อมระบุแนวทางการส่งเสริม พัฒนาศักยภาพของกลุ่มตามปัญหาความต้องการและศักยภาพที่ร่วมกันค้นเจอประกอบด้วย

1) การศึกษาดูงานของสมาชิกกลุ่มที่ศูนย์ฝึกมีชีวิต ศูนย์การศึกษา นอกระบบและตามอัธยาศัย อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมาชิกกลุ่ม เรียนรู้กระบวนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ผักตบ ข้นตอน วิธีการต่างๆ และแลกเปลี่ยน กับครู กศน. และตัดสินใจเลือกเรียนการออกแบบผลิตภัณฑ์ และการทำไวน์มัลเบอร์รี่ สมาชิกกลุ่มได้นัดหมายวัน เวลามาร่วมเรียนรู้ สมาชิกในชุมชนใกล้เคียง มาร่วมเรียนรู้เป้าหมายเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชน เพราะเป็น เครือข่ายการทำงาน การดูงานของสมาชิกกลุ่มยังช่วยเผยแพร่ สื่อสารให้ชุมชน ที่เป็นเครือข่ายได้รับรู้แหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ใกล้เคียง

การเรียนรู้ใช้วิธีการอบรมเชิงปฏิบัติการ แบ่งเป็นช่วงเช้า และ บ่าย ในการออกแบบการตกแต่งผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าของ สมาชิก เรียนรู้เทคนิคการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ให้คงทน การรักษาผลิตภัณฑ์ให้มีอายุ การใช้สอยยาวนาน ไม่มีเชื้อรา

2) การร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อทำไวน์มัลเบอร์รี่ และเรียน การตกแต่งผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้า เป็นสองหลักสูตรระยะสั้น ที่ศูนย์ฝึกมีชีวิตออกแบบสำหรับสมาชิกกลุ่มหลังจากที่ได้กลับจากการศึกษา ดูงานในครั้งก่อนหน้า และในกลุ่มสมาชิกตัดสินใจเลือกทั้ง 2 หลักสูตรตามที่ สมาชิกมีความต้องการนำไปสร้างอาชีพเสริมสำหรับสมาชิกในชุมชน

หลักสูตรระยะสั้นในการเรียน 2 กิจกรรมใช้เวลา 1 วัน โดยช่วง เช้าจะเป็นการเรียนการทำไวน์มัลเบอร์รี่ เนื่องจากสมาชิกกลุ่มพบว่า ในชุมชน ผลไม้หลายอย่างที่น่าจะนำมาแปรรูปเพื่อสร้างรายได้ และการศึกษาดูงานครั้ง ก่อนหน้า สมาชิกกลุ่มพบว่า ศูนย์ฝึกอาชีพมีชีวิตมีการออกฐานการผลิตไวน์จาก ผลไม้ต่างๆ และมีการเปิดสอนสำหรับผู้สนใจ และช่วงบ่ายสมาชิกกลุ่มเรียน การตกแต่งผลิตภัณฑ์ผักตบขาว

การอบรมเชิงปฏิบัติการทั้งสองหลักสูตร ใช้วิธีการสอน ปฏิบัติ และแลกเปลี่ยนร่วมกัน สมาชิกกลุ่มได้นำผลิตภัณฑ์ที่ตนเองผลิตมาเพื่อให้ผู้สอน ได้ให้แนวทางในการพัฒนาชิ้นงาน พบว่า ผู้สอนมีข้อเสนอการพัฒนาชิ้นงานที่ เพิ่มคุณภาพ มีรูปทรงที่เหมาะสมกับการส่งขายและสามารถเพิ่มมูลค่าจากการ ปรับปรุงผลิตภัณฑ์ด้วยรูปแบบ วิธีการที่ผู้สอนเตรียมแลกเปลี่ยนกับสมาชิกกลุ่ม

ภาพที่ 2

การดำเนินการเพื่อส่งเสริม สนับสนุน พัฒนากลุ่มสตรี

3. การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรี

บทเรียนรู้จากการร่วมค้นหาปัญหา ความต้องการ และออกแบบปฏิบัติการร่วมกันด้วยการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และลงมือปฏิบัติฝึกทักษะการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม สมาชิกกลุ่มได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นที่ตนเองได้เรียนรู้จากการร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพสมาชิกและการมีข้อเสนอแนวทางการพัฒนา

ประเด็นด้านการพัฒนาศักยภาพ เสนอให้มีการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อพัฒนา ต่อยอดผลิตภัณฑ์ที่มีในกลุ่ม ชุมชน การสนับสนุนการปรับใช้ผลิตภัณฑ์ใน นอกชุมชนเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่เพื่อเพิ่มรายได้ และสมาชิกผู้สนใจ การส่งเสริมการบริหารจัดการกลุ่ม ทั้งเงินทุน วัสดุอุปกรณ์ การวางตลาดสินค้าและการสร้างมูลค่าสินค้า และพัฒนาแบรนด์ที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่ม

โดยมีข้อเสนอแนวทางการพัฒนา ประกอบด้วย การมีพื้นที่ศึกษาเรียนรู้ ดูงานในสถานที่ที่เหมาะสมกับการตอบสนองความต้องการ สมาชิกเข้าร่วมได้ ปฏิบัติได้จริง การใช้วิธีการอบรมเชิงปฏิบัติการ ออกแบบหลักสูตรที่ยืดหยุ่น ปรับตามความต้องการและศักยภาพของการเรียนรู้ของสมาชิก และการแสวงหาเครือข่ายการทำงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ชุมชนใกล้เคียงและสถาบันทางสังคมภายนอก

การอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษา พบประเด็นที่น่าสนใจนำมาสู่การอภิปรายผล ตามประเด็น ดังนี้

1. ปัญหา ความต้องการของสมาชิกกลุ่มที่เป็นสตรี

“เราอยากจะเลือกพื้นที่ดูงานใกล้ๆ ที่เดินทางไปกลับได้ใน 1 วัน เพราะผู้หญิงต้องกลับมาดูแลบ้าน ลูกหุงหาอาหาร สมาชิกจะกลับบ้านมารอก่อนบ่ายสามโมง”

ด้วยประเด็นข้างต้น การเกิดขึ้น ดำรงอยู่ของผู้หญิงในกลุ่มในชุมชน จึงเป็นมุมที่นำมาสู่การทำความเข้าใจผู้หญิงในบริบททางสังคมที่มีชุดความรู้ความเข้าใจในการกำหนด “บทบาท หน้าที่” ของผู้หญิงที่แฝงฝังอยู่ในหลายพื้นที่ที่ผู้หญิงดำรงชีวิตอยู่ ในบ้าน ในชุมชน และในพื้นที่การประกอบอาชีพ

ผู้หญิงต่างต้องปรับตัว ปรับชีวิต ออกแบบและวางแผนทั้งในฐานะสมาชิกครอบครัว สมาชิกของกลุ่มที่ตนเองสังกัด และกลุ่มใหม่ในฐานะสมาชิกที่เป็นผู้หญิง กับบทบาท หน้าที่ และรูปแบบของกลุ่ม กิจกรรมที่เข้าร่วม จึงมักพบว่าเป็นการประกอบอาชีพ การแสวงหารายได้ การพยายามปรับเปลี่ยนผลิตภัณฑ์สินค้า และชิ้นงานต่างๆ ของตัวเองและกลุ่มให้สามารถเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคในตลาดที่มีการแข่งขัน การทำหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่มีบทบาทใหม่ที่กำหนดขึ้น ทั้งในฐานะประธานกลุ่ม ผู้นำกลุ่ม สมาชิกกลุ่มในบทบาทหน้าที่ต่างๆ กับการทำหน้าที่เพื่อแสวงหาประโยชน์ในการเข้าถึงทรัพยากรทั้งจากภายในชุมชน และภายนอกชุมชนจากการสนับสนุนของหน่วยงาน องค์กรต่างๆ มุมมองที่มีต่อ “กลุ่มสตรี” จึงมีความหมายมากกว่า กลุ่มอื่นๆ กิจกรรมในกลุ่มสำหรับผู้หญิงจึงเป็นอำนาจในตัวที่เกิดขึ้นด้วยกระบวนการเติบโตของตัวเองในกลุ่มสอดคล้องกับ บริตติง (Breeding, 2008) ระบุว่า การเสริมพลังอำนาจเป็นกระบวนการช่วยเหลือบุคคลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ด้วยการเพิ่มศักยภาพให้บุคคลเกิดความมั่นใจในการทำงานและมีอิสระในการกล้าตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ ได้ดีขึ้น

งานของ ชีรนาถ กาญจนอักษร (2542) และ อมรา พงศาพิชญ์ (2548) ที่อธิบาย บทบาททางเศรษฐกิจว่า ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญด้านการผลิต การจัดหาปัจจัย การบริโภค การจำแนกแจกจ่าย สังคมได้ผลกระทบไว้ให้กับผู้หญิงอย่างมากทั้งในการผลิตกำลังคนทั้งในสังคมเกษตรกรรมที่ผู้หญิงสามารถถอนกล้า ดำนา เกี่ยวข้าว เพาะปลูกสินค้าที่ไม่ใช่ข้าว และแลกเปลี่ยนสินค้า (การเป็นแม่ค้า) ในตลาดขนาดเล็กได้และในสังคมอุตสาหกรรม ผู้หญิงทำบทบาทเป็นแรงงานทดแทน สนับสนุนให้แรงงานหลักสามารถอยู่ในกระบวนการผลิตได้อย่างเต็มที่ เพราะผู้หญิงจะเป็นผู้สนับสนุนและดูแลครอบครัว ซึ่งถือได้ว่าเป็น

ส่วนหนึ่งของการผลิต งานดังกล่าวสอดคล้องกับบทบาทสตรีในกลุ่มนี้ที่มีวิถีชีวิตอยู่ในพื้นที่ชุมชนที่ยังคงมีวิธีการผลิตที่พึ่งพาทั้งระบบภาคเกษตรดั้งเดิมที่เริ่มปรับสู่การเข้าสู่ตลาดการแข่งขัน ขณะที่ผู้หญิงยังดำรงบทบาทผู้หาเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัว ในฐานะแรงงานในภาคการผลิต ขณะเดียวกันก็ยังคงมีการเลือกสรรช่วงเวลาที่ปรับปรับกับเวลาในชีวิตด้วยตัวเองเมื่อได้ร่วม รวมกลุ่มกันเอง โดยมีเป้าหมายของตัวเองร่วมกัน

2. การออกแบบกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อพัฒนาศักยภาพกลุ่ม

รู้จักจุดเริ่มต้นการก่อเกิดกลุ่มเพื่อการออกแบบปฏิบัติการร่วมอย่างเข้าใจ

การออกแบบการทำงานร่วมกับกลุ่มสตรีในชุมชนด้วยวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เป็นทั้งวิธีคิดและวิธีการที่ตั้งเป้าในการกระตุ้นให้สมาชิกรับรู้ปัญหาตระหนักในการร่วมรับรู้ เข้าใจปัญหา ร่วมออกแบบการทำงาน ดำเนินการ และ ทบทวนการทำงานที่เกิดขึ้น จนกลายเป็นการเรียนรู้ที่มีบทเรียนรูปธรรมที่สมาชิกผู้เข้าร่วมจะทบทวนและเข้าใจได้ชัดขึ้น ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ พบว่า ด้วยวิธีการดังกล่าวที่มีการดำเนินการร่วมกับ 4 กลุ่มสตรี ในพื้นที่ชุมชนต่างรูปแบบสมาชิกในแต่ละกลุ่มล้วนมีบทบาทที่ไม่เหมือนกัน การจับกลุ่ม รวมตัวจากสถานการณ์ปัญหา ความต้องการหลายประเด็น ทั้งประเด็นส่วนตัวและประเด็นร่วม การดำเนินการร่วมกับกลุ่มสตรีทั้ง 4 กลุ่มดำเนินการด้วยขั้นตอนเดียวกัน คือ การทบทวน แลกเปลี่ยนประเด็นปัญหา ความต้องการ ขั้นตอนดำเนินการ ด้วยปฏิบัติการร่วมกับสมาชิกกลุ่ม และขั้นตอนการสรุป ทบทวนบทเรียน

ขั้นตอน กระบวนการดังกล่าว สอดคล้องและแตกต่างกับกระบวนการเสริมสร้างการรวมกลุ่มและการพัฒนาความเข้มแข็งของกลุ่ม ที่ ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) อธิบายด้วยขั้นตอนต่างๆ ประกอบด้วย ขั้นตอนการเกิดกลุ่ม ขั้นตอนการสร้างกลุ่ม ขั้นตอนการเจริญเติบโตของกลุ่ม

ในขั้นตอนก่อนการเกิด ซึ่ง ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) เรียกว่า ขั้นตอนเตรียมการ/ขั้นตอนการก่อร่างสร้างกลุ่ม/ขั้นปลุกจิตสำนึก ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญ เนื่องจากเป็นการสร้างรากฐานในการรวมกลุ่ม ขั้นตอนนี้เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกตระหนักรู้ปัญหา เกิดความสนใจในการเข้าร่วมกลุ่ม ซึ่งเทคนิค วิธีการที่จำเป็นในการกระตุ้นให้สมาชิกเห็นความจำเป็นในการเข้าร่วมกลุ่ม ก็คือการสร้างความศรัทธา ความไว้วางใจของสมาชิกในการเข้าร่วมกลุ่ม สร้าง “หน่วยนำ” หรือ “แนวร่วม” เพื่อเป็นแกนประสานหรือขับเคลื่อน การศึกษาสำรวจข้อมูลหรือการวิเคราะห์ชุมชน

การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรีในกลุ่ม ด้วยปฏิบัติการร่วมที่ให้ความสำคัญกับขั้นตอนและกระบวนการทำงานร่วมกับกลุ่มเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาเป้าหมายของขั้นตอนก่อนก่อร่างสร้างกลุ่ม หรือ ขั้นปลุกจิตสำนึกของ ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) ทำให้พบคำอธิบายที่เพิ่มมิติการทำงานกับผู้สนใจ การทำงานเพื่อการส่งเสริม พัฒนากลุ่มในชุมชน ที่พบว่า จุดเริ่มต้นที่แท้จริงของกลุ่ม พึ่งให้ความสำคัญกับการเกิดขึ้นของกลุ่มที่เป็นจริง ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ ได้ออกแบบโจทย์เพื่อการศึกษา ทำความเข้าใจพัฒนาการ ความเป็นมาของการเกิดกลุ่ม การย้อนทวนประเด็นนี้ นอกจากจะทำให้ผู้ที่เข้าร่วมทำงานกับกลุ่มได้เข้าใจกลุ่มที่เป็นอยู่ จะทำให้การออกแบบการทำงานในขั้นตอนต่อไปจะนำเป้าหมายขั้นตอนการก่อร่างสร้างกลุ่มมาเป็นองค์ประกอบในการออกแบบการทำงานที่เหมาะสมกับกลุ่มต่างๆ ได้อย่างเป็นจริง

3. ผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มกับการหนุนเสริมการทำงานของกลุ่ม

ผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มกับการหนุนเสริมการทำงานของกลุ่มผู้ใหญ่ของหมู่บ้านเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มแปรรูปผักตบชวาของหมู่บ้านนี้มีกิจกรรมต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง กลุ่มมักเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญของหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ในระดับอำเภอ จังหวัด เนื่องจากผู้นำชุมชนตั้งใจเป้าหมายให้สมาชิกในชุมชนออกไปเรียนรู้และร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้คนกลุ่มต่างๆ เพื่อนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ที่ผ่านมาสมาชิกกลุ่มได้ไปเรียนรู้นอกสถานที่ กิจกรรมการไปศึกษาดูงานกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนใกล้เคียง เช่นการทำสื่อประชาสัมพันธ์ การสร้างช่องทางซื้อขายผลิตภัณฑ์ผ่านระบบออนไลน์ ในช่วงแรกเริ่มการก่อตั้งกลุ่มได้รับการสนับสนุนทุนจากผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกกลุ่มให้ความร่วมมือในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ มีการนำเสนอความคิดและเสนอแนวทางสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงการวางแผนลงพื้นที่ศึกษาดูงานในสถานที่ต่างๆ ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ กลุ่มยังมีการสื่อสารกับผู้คนอื่นๆ เพื่อเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผ่านทางเพจของกลุ่มเพื่อนำผลิตภัณฑ์กลุ่มไปจัดแสดงตามงานต่างๆ มีหน่วยงานภายนอกที่สนับสนุนกลุ่มอย่างต่อเนื่องในหลายรูปแบบ

แม้ว่าผู้หญิงจะมีบทบาททางเศรษฐกิจมากเพียงใดก็ตาม แต่งานบ้านและการเป็นผู้ดูแลของผู้หญิงเป็นงานที่ไม่มีรายได้ งานของ วรวิทย์ เจริญเลิศ (2543) อธิบายว่า ความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทการเป็นมารดาของผู้หญิงทำให้ผู้หญิงหลายคนต้องเลือกที่จะเลี้ยงดูบุตรเป็นหลัก จึงทำให้พวกเขาไม่ได้รับการสนับสนุนให้ตำแหน่งหน้าที่อย่างเต็มที่ เป็นประเด็นที่ผู้หญิงในกลุ่มสตรีได้สะท้อนผ่านความตื่นตัว ตีใจ และปรารถนาในการเข้าร่วมพัฒนาศักยภาพของตัวเองด้วยการเข้ามามีส่วนในกิจกรรมในชุมชน โดยมีกลุ่มเป็น

พื้นที่สำหรับตั้งต้นออกแบบชีวิตในฐานะผู้หญิงที่มีอิสระ เสรีเมื่อสามารถหาเลี้ยงชีพได้ด้วยตัวเอง เพราะการดำรงบทบาท “แม่” “เมีย” ในบ้าน ทำให้บทบาทในการเป็น “ผู้หญิง” ที่สมาชิกในกลุ่มบางคนอธิบายนั้น “พร่อง” ไป เพราะการพึ่งพาผู้ชาย (สามี) ในมิติเศรษฐกิจเป็นหลัก การเข้าร่วมกลุ่มที่สามารถสร้างอาชีพและสมาชิกในกลุ่มเริ่มมีรายได้ เป้าหมายจึงไม่ใช่เฉพาะการเลี้ยงชีวิตเลี้ยงดูครอบครัวตัวเองเท่านั้น แต่คือ ความมั่นใจในชีวิตที่บางคนเพิ่งได้รับเมื่อตัวเองกลายเป็นผู้หารายได้ด้วยเช่นเดียวกับสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัว

4. การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรี

1) หน่วยงานภายนอกกับการสนับสนุนกลุ่มกลไกสำคัญในการหนุนเสริมศักยภาพกลุ่มสตรี

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย (กศน.) เทศบาลอำเภอสามโคก อาสาพัฒนาชุมชนจังหวัด และอาสาพัฒนาชุมชนอำเภอรวมทั้งสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ และสถาบันราชชมงคลธัญบุรี โดยรูปแบบการส่งเสริม สนับสนุนมีหลายรูปแบบ เช่น ทางอำเภอได้มีการติดต่อ ให้ข้อมูลช่องทางการแสดงสินค้า มีการขอให้กลุ่มเข้าร่วมออกบูธแสดงสินค้าตามงานต่างๆ ที่จังหวัดจัด ส่วนของเทศบาลและศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยสามโคก (กศน.) ได้มีการสนับสนุนเรื่องความรู้ต่างๆ ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์มีการสนับสนุนวิทยากรเข้ามาช่วยอบรมให้ความรู้ ส่งเสริมเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงการสอนทำบรรจุภัณฑ์สำหรับบรรจุสินค้า และการทำการตลาดออนไลน์

ข้อมูลผลการศึกษา พบว่า ที่ผ่านมามีการสนับสนุนและกระตุ้นกันเองภายในกลุ่ม อย่างการส่งเสริมให้ไปประกวดงานต่างๆ ทางกลุ่มก็จะมีการผลิต

กันไปออกงาน จนได้รับรางวัลมากมาย เช่น เครื่องผลิตจานรักษ์โลก โดยทางอำเภอได้มีการติดต่อให้ไปออกบูธแสดงสินค้าตามงานต่างๆ ของจังหวัดเมื่อมีงานหรือกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้ยังมีทางเทศบาลและ กศน. ในพื้นที่ที่มีการสนับสนุนเรื่องการให้ความรู้ต่างๆ อีกทั้งสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ได้ส่งวิทยากรเข้ามาอบรม ส่งเสริม เรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงการสอนทำแพคเกจสินค้า และการทำการตลาดออนไลน์

เมื่อพูดคุยประเด็นการมีส่วนร่วมของสมาชิก พบว่า สมาชิกกลุ่มค่อนข้างให้ความร่วมมือในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ มีการนำเสนอความคิดและเสนอแนวทางสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงการวางแผนลงพื้นที่ศึกษาดูงานในสถานที่ต่างๆ ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ กลุ่มยังมีการสื่อสารกับผู้คนอื่นๆ เพื่อเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผ่านทางเพจของกลุ่ม เพื่อนำผลิตภัณฑ์กลุ่มไปจัดแสดงตามงานต่างๆ เมื่อการเข้าร่วมกลุ่มของผู้หญิงบางคนเป็นมากกว่าการสร้างอาชีพและรายได้เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว แต่กิจกรรมในกลุ่มช่วยให้ผู้หญิงรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกกลุ่มในฐานะผู้หญิงที่มีอิสระในการใช้ชีวิต

งานของ จารุวรรณ จินตามงคล (2541) อธิบายประเด็นนี้ว่าเป็นการเสริมพลังอำนาจ เพราะคือกระบวนการพัฒนาและเสริมสร้างความสามารถของบุคคลในการควบคุมการดำเนินชีวิตของตนเอง เพื่อสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสม มีความมั่นใจ มีความรู้สึกเป็นอิสระและมีคุณค่า สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่งานของ กิติวิภา สุวรรณรัตน์ (2545) ที่สร้างการอธิบายว่า การเสริมพลังอำนาจเป็นกระบวนการพัฒนาบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนให้มีพลังเข้มแข็งในการดำเนินชีวิตของตนเองอย่างเหมาะสมกับสภาพสังคมที่ตนดำรงอยู่

เมทินี พงษ์เวช (2541) อธิบายความหมาย บทบาทหลักของสตรี คือ ดูแลความเป็นอยู่ของครอบครัวในฐานะมารดาและภรรยา แม้จะมีส่วนในการทำงานหารายได้ แต่สังคมก็คาดหวังให้ทำหน้าที่มารดาและภรรยาไปด้วย โดยไม่ขาดตกบกพร่อง ซึ่งทำให้เกิดภาระหลายด้านของผู้หญิง งานนี้ให้ภาพอธิบายที่ชัดเจนเมื่อต้องทำความเข้าใจกับประเด็นข้างต้น สมาชิกในกลุ่มสตรีหลายคน แม้จะมีความตั้งใจการแสวงหาอาชีพที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองตลาดและผู้บริโภค แต่พบว่า ช่วงเวลาของการเข้าสู่อาชีพ มักถูกปิดกั้นด้วยภาระหน้าที่ (หลัก) ในชีวิต นั่นคือ หน้าที่ในบ้าน งานครัว งานบ้าน และงานดูแลสมาชิกในครัวเรือน ทำให้โอกาสในการเข้าถึงการเรียนรู้ที่ต่างไปจากภารกิจที่สร้างรายได้ เช่น การกำหนดช่วงเวลาของชีวิตของผู้หญิงหลายครั้งที่มักเลือกช่วงเวลาหลังภารกิจหลักในครอบครัวที่ใช้เวลาจำนวนมากในชีวิตจึงเป็นช่วงเวลาที่ถูกออกแบบสำหรับการศึกษา เรียนรู้ เพื่อพัฒนาทักษะ ฝีมือของตัวเองในนางกลุ่ม ที่สมาชิกกลุ่มให้ความสำคัญในฐานะงานเสริม งานรอง

2) กลุ่มเข้มแข็งและยั่งยืนหาความต้องการของสมาชิกและเป้าหมายการพัฒนากลุ่มสอดคล้องกัน

ข้อเสนอแนวทางการส่งเสริม พัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี ข้อมูลจากการดำเนินการร่วมกับกลุ่มสตรีจากการวิจัยครั้งนี้ เสนอว่า การพัฒนากลุ่มสตรีต้องพัฒนาศักยภาพสตรีทั้งรายบุคคล พัฒนาสตรีในงานกลุ่มและพัฒนาศักยภาพกลุ่ม ข้อเสนอดังกล่าว สอดคล้องกับงานของ สนธยา พลศรี (2556) ที่ระบุว่า การพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็งและยั่งยืนควรมีการดำเนินการด้วยการจัดโครงสร้าง การจูงใจให้สมาชิกแต่ละคนของกลุ่มตระหนัก มีความเห็นพ้องถึงความจำเป็นของการพัฒนากลุ่ม และการพัฒนาความสามารถของบุคลากรในกลุ่ม ทั้งผู้นำและสมาชิกให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับองค์กร พัฒนาคุณสมบัติให้พร้อมที่จะพัฒนาและสามารถปฏิบัติงานได้อย่างไม่หยุดชะงัก ประเด็นดังกล่าว

สอดคล้องกับแนวคิดการเสริมพลังอำนาจของซิมเมอร์แมน (Zimmerman, 2000) ที่กล่าวถึงการเสริมพลังอำนาจว่าเป็นทั้งกระบวนการและผลลัพธ์ในเชิงกระบวนการ การเสริมพลังอำนาจสามารถดำเนินการได้ทั้งในระดับบุคคล องค์กร และชุมชน ส่วนในเชิงผลลัพธ์ การเสริมพลังอำนาจเป็นการทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกมีพลังอำนาจและพฤติกรรมการมีส่วนร่วม ระดับองค์กรเกิดการสร้างเครือข่าย และระดับชุมชนเกิดทักษะการอยู่ร่วมกัน กล่าวได้ว่า การเสริมพลังอำนาจ เป็นทั้งกระบวนการและผลลัพธ์ในการพัฒนาความสามารถหรือศักยภาพของบุคคล กลุ่ม องค์กร และชุมชน ให้สามารถแก้ไขปัญหาและดำเนินชีวิตได้อย่างเข้มแข็ง ตระหนักถึงคุณค่าในตนเอง และมีอิสระในการตัดสินใจ ผ่านการทำงานกับความคิด ความรู้สึก การค้นหาจุดแข็ง การสร้างเครือข่าย การสนับสนุนทรัพยากร และเรียนรู้ทำความเข้าใจที่มาของปัญหาและผลกระทบของปัญหา และยอมรับที่จะเปลี่ยนแปลงและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

3) เครือข่ายการเรียนรู้จากการเชื่อมโยงสมาชิกกลุ่มกับสมาชิกกลุ่มอื่น

หากพิจารณาผลลัพธ์ของกลุ่มสตรีจากปฏิบัติการที่มีร่วมกัน รูปธรรมที่พบอาจเป็นคุณภาพของผลิตภัณฑ์ที่มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม ตลาดใหม่ที่ค้นเจอ ป้ายประชาสัมพันธ์ คลิปประชาสัมพันธ์ที่บอกเล่าเรื่องราวของกลุ่มเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ สมาชิกเครือข่ายเก่า ใหม่ที่สนับสนุน ส่งเสริมการทำงานในช่วงเวลาต่างๆ จำนวนผู้สนใจและเข้าร่วมเป็นสมาชิกที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่หายากย้อนไปเทียบเคียงกับปัญหา ความต้องการที่ร่วมกันคิด และวิเคราะห์ก่อนจะออกแบบการดำเนินการร่วมกัน นั่นคือผลลัพธ์ที่นับได้ว่าประสบผลในการดำเนินการ ขณะเดียวกัน กลุ่มกับการเรียนรู้ด้วยการเชื่อมโยงกับสมาชิกทั้งในกลุ่มและต่างกลุ่ม ซึ่งมักพบเมื่อกลุ่มสตรีมีปฏิบัติการกับแหล่งทรัพยากรภายนอก (กลุ่ม ชุมชน)

สรุป

สรุปข้อค้นพบจากการปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มสตรีแปรรูปผักตบชวา คันทรี่พาร์ค 15 พบว่า เป็นกลุ่มเดียวที่ตั้งอยู่ในชุมชนหมู่บ้านจัดสรร การปลูก ตังบ้านเรือนของสมาชิกในชุมชนหมู่บ้านแห่งนี้แบ่งเป็นซอยตามฝั่งของหมู่บ้าน ที่ปลูกสร้างพบว่ามีบ้านหลายหลังที่สมาชิกในชุมชนตัดแปลงและปรับปรุงใหม่ แต่ยังคงมีแปลงการตังบ้านเรือนเหมือนบ้านจัดสรรทั่วไป

การก่อตั้งกลุ่มในช่วงสถานการณ์โควิด ปี 2563 โดยสมาชิกในหมู่บ้าน ประมาณ 10 คน เนื่องจากลักษณะทางกายภาพรอบหมู่บ้านเป็นคูคลอง สมาชิก ในชุมชนบางส่วนประกอบอาชีพการเกษตร และทำงานอยู่ที่บ้านในชุมชนทำให้ มีเวลาว่าง ประกอบกับมีการสนับสนุนจากหน่วยงานในจังหวัดในการสร้าง อาชีพเสริมรายได้ ทุนเริ่มต้นของกลุ่มมีการระดมทุนจากสมาชิกและทุนบางส่วน ได้รับการสนับสนุนจากผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้นำชุมชน จากนั้นกลุ่มได้รับทุน สนับสนุนจากโครงการต่างๆ ที่หมู่บ้านได้เข้าร่วม จะนำมาเป็นงบกองกลางใน การซื้อวัสดุ อุปกรณ์สำหรับสมาชิกที่สนใจสร้างผลิตภัณฑ์

รูปแบบการพัฒนา กลุ่ม พบมีหลากหลายวิธี กลุ่มมีการเรียนรู้เพื่อนำความรู้ มาพัฒนา กลุ่ม พัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม มีการศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ กับกลุ่มอื่นๆ ทั้งในชุมชนใกล้เคียงและร่วมกับหน่วยงาน องค์กรภายนอก มีการ เข้าร่วมกิจกรรมการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาทักษะการแปรรูป ผักตบชวาเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าอย่างต่อเนื่อง

ศักยภาพกลุ่ม พบว่า ผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มกับการหนุนเสริม การทำงานของกลุ่ม ผู้ใหญ่ของหมู่บ้านเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มแปรรูป ผักตบชวาของหมู่บ้านนี้มีกิจกรรมต่างๆ ทั้งในและนอกชุมชนอย่างต่อเนื่อง กลุ่ม มักเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสำคัญของหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ในระดับ

อำเภอ จังหวัด เนื่องจากผู้นำชุมชนตั้งเป้าหมายให้สมาชิกในชุมชนออกไปเรียนรู้ และร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้คนกลุ่มต่างๆ เพื่อนำมาพัฒนาผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ที่ผ่านมาสมาชิกกลุ่มได้ไปเรียนรู้นอกสถานที่ กิจกรรมการไปศึกษาดูงานกลุ่มอื่นๆ ในชุมชนใกล้เคียง เช่นการทำสื่อประชาสัมพันธ์ การสร้างช่องทางซื้อขายผลิตภัณฑ์ผ่านระบบออนไลน์ ในช่วงแรกเริ่มการก่อตั้งกลุ่มได้รับการสนับสนุนทุนจากผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกกลุ่มให้ความร่วมมือในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ มีการนำเสนอความคิดและเสนอแนวทางสำหรับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงการวางแผนลงพื้นที่ศึกษาดูงานในสถานที่ต่างๆ ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ กลุ่มยังมีการสื่อสารกับผู้คนอื่นๆ เพื่อเผยแพร่ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มผ่านทางเพจของกลุ่ม เพื่อนำผลิตภัณฑ์กลุ่มไปจัดแสดงตามงานต่างๆ มีหน่วยงานภายนอกที่สนับสนุนกลุ่มอย่างต่อเนื่องในหลายรูปแบบ

การสนับสนุนจากหน่วยงาน องค์กร สถาบันต่างๆ ทั้งในชุมชน และนอกชุมชน พบว่า มีผู้ใหญ่บ้านในฐานะผู้นำในชุมชนสนับสนุนเงินทุนเริ่มต้นกลุ่ม สนับสนุนให้กลุ่มได้มีกิจกรรมออกงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกอย่างสม่ำเสมอ โดยหน่วยงานภายนอกที่สนับสนุนกลุ่ม พบว่ามี ศูนย์การศึกษานอก โรงเรียนและการเรียนรู้ตามอัธยาศัย เทศบาลอำเภอสามโคก อาสาพัฒนาชุมชนจังหวัด และอาสาพัฒนาชุมชนอำเภอ รวมทั้งสถาบันการศึกษาในพื้นที่ ได้แก่ สถาบันราชภัฏวไลยอลงกรณ์ และสถาบันราชมงคลธัญบุรี โดยรูปแบบการส่งเสริม สนับสนุนมีหลายรูปแบบ เช่น ทางอำเภอได้มีการติดต่อ ให้ข้อมูลช่องทางการแสดงสินค้า มีการขอให้กลุ่มเข้าร่วมออกบูธแสดงสินค้าตามงานต่างๆ ที่จังหวัดจัด ส่วนของเทศบาลและศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยสามโคก ได้มีการสนับสนุนเรื่องความรู้ต่างๆ ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผักตบชวา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ มีการสนับสนุน

วิทยาการเข้ามาช่วยอบรมให้ความรู้ ส่งเสริมเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมถึงการสอนทำบรรจุภัณฑ์สำหรับบรรจุสินค้า และการทำการตลาดออนไลน์

ข้อมูลปัญหาและความต้องการของกลุ่ม พบประเด็นปัญหา คือ มาตรฐานสินค้ากับกำลังการผลิต การบริหารจัดการกลุ่ม และการวางขายสินค้า ตลาดที่จำกัดสำหรับข้อเสนอความต้องการ พบว่า กลุ่มเสนอให้มีการพัฒนา เพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ โดยการเรียนรู้จากกลุ่มอื่นๆ เช่น การศึกษา ดูงาน การสร้างแบรนด์สินค้าของกลุ่ม และการมีศูนย์การเรียนรู้ของชุมชนเพื่อสมาชิกที่สนใจทั้งในชุมชน นอกชุมชน

การดำเนินการส่งเสริม พัฒนาศักยภาพกลุ่ม ประกอบด้วย การพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า โดยดำเนินการประสาน ติดต่อเพื่อขอให้สมาชิกได้มีการศึกษา ดูงานนอกสถานที่ โดยสมาชิกกลุ่มนำเสนอ กิจกรรมที่สมาชิกเข้าร่วมเป็นหลักสูตรระยะสั้นที่ศูนย์การฝึกอาชีพมิชชั่น ศูนย์การศึกษา นอกระบบและตามอัธยาศัย (กศน.) หนองน้ำใส ออกแบบให้เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ และผลที่เกิดขึ้น คือ สมาชิกกลุ่มได้เรียนรู้และผลิตผลิตภัณฑ์ ไวน้ำลเบอร์รี่ ผลิตภัณฑ์ผักตบชวาของสมาชิกที่มีการตกแต่งเพื่อเพิ่มมูลค่า สมาชิกได้เรียนรู้เทคนิคการขึ้นรูปผลิตภัณฑ์ให้มีขนาดมาตรฐาน และคงรูปผลิตภัณฑ์ผักตบชวาสำหรับเตรียมจำหน่าย

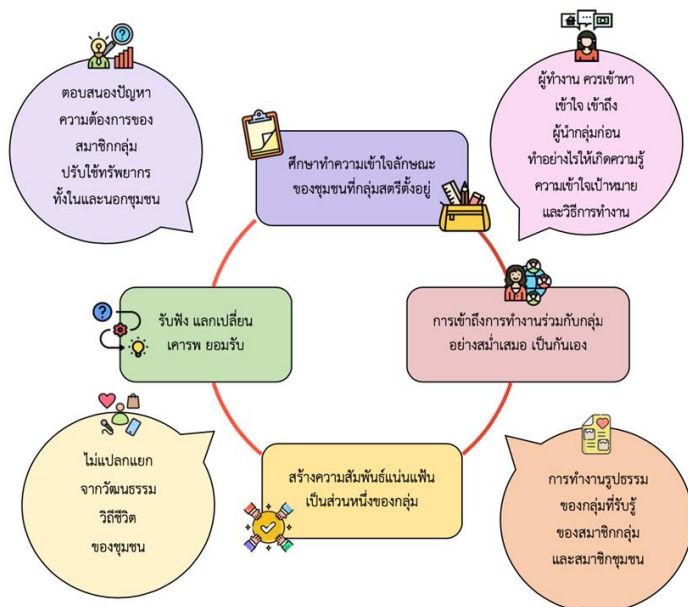
ขั้นตอนการดำเนินการส่งเสริม พัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี

กิจกรรมและวิธีการดำเนินการในขั้นตอนนี้สำหรับกลุ่มสตรี ประกอบด้วย การศึกษา ดูงานในสถานที่จริง เพื่อเรียนรู้กับสมาชิกกลุ่มอื่น และเพิ่มเครือข่ายการทำงาน การอบรมเชิงปฏิบัติการและทดลองฝึกปฏิบัติ เพื่อพัฒนาเทคนิคทักษะการทำงานทั้งในระดับบุคคลและกลุ่ม ด้วยหลักสูตรระยะสั้นที่ปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสมาชิกแต่ละกลุ่ม และการสนทนากลุ่มย่อยกับสมาชิก เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมออกแบบ นำเสนอแนวทางการแก้ปัญหาด้วย

วิธีการที่สมาชิกต้องการ ร่วมให้ข้อมูล ออกแบบสื่อและให้ความคิดเห็นในการปรับเปลี่ยนสื่อที่เหมาะสมและใช้งานได้จริง

ภาพที่ 3

แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรีด้วยวิจัยเชิงปฏิบัติการ

จากข้อค้นพบ แนวทางการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรีด้วย วิจัยเชิงปฏิบัติการ กรณีกลุ่มแปรรูปผักตบชวาหมู่บ้านคันทรี่พาร์ค 15 ตำบล บางเตย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ดำเนินการศึกษา ทำความเข้าใจ ลักษณะของชุมชนที่กลุ่มสตรีตั้งอยู่ การเข้าถึงและทำงานร่วมกับกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ในลักษณะของสัมพันธ์ภาพแนวนราบ (เป็นกันเอง) เพื่อการสร้างสัมพันธ์

ที่แน่นแฟ้น เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ที่รับฟัง แลกเปลี่ยน บนฐานการเคารพและยอมรับกันของสมาชิกกลุ่มและผู้เกี่ยวข้องที่เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนา กลุ่ม ด้วยวิธีการดังกล่าว แนวทางสำหรับการดำเนินการในทุกขั้นตอนนั้น ผู้ที่เกี่ยวข้องควรเข้าหาสมาชิกในชุมชนเพื่อสร้างการเข้าใจ รับรู้ปัญหา ความต้องการ อาจเริ่มต้นที่ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่มเพื่อทำความเข้าใจเป้าหมาย และวิธีการทำงานอย่างเป็นรูปธรรมที่สมาชิกกลุ่มและสมาชิกอื่นๆ ในชุมชนรับรู้ วิธีการทำงานควรคำนึงถึงฐานทรัพยากร วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อตอบสนองปัญหา ความต้องการของสมาชิกกลุ่ม ด้วยการสรรหา ปรับใช้ ทรัพยากรทั้งในชุมชนและนอกชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพสตรี สำหรับผู้เกี่ยวข้องในภาคส่วนต่างๆ ควรนำไปประกอบการออกแบบการทำงาน เพื่อส่งเสริม พัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรี ประกอบด้วย เป้าหมายหลัก 3 ประเด็น คือ การส่งเสริมการพัฒนาสตรีรายบุคคล การส่งเสริมบทบาทสตรีในการพัฒนา ชุมชน และการส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายกลุ่มสตรี โดยมีรายละเอียด ดังนี้

การส่งเสริมการพัฒนาสตรีรายบุคคล

1. การส่งเสริม พัฒนาศักยภาพสมาชิกในกลุ่มที่มีประสบการณ์การทำงานต่างกันให้สามารถค้นพบศักยภาพ ความสามารถของแต่ละคน และออกแบบการทำงานของกลุ่มให้ตอบสนองประสบการณ์ ความถนัด ชำนาญของสมาชิกรายบุคคล

2. การพัฒนาสตรีด้านอาชีพ นอกจากองค์ความรู้ในการประกอบอาชีพแล้ว ควรเพิ่มความรู้เรื่องการตลาด หรือการตลาดสำหรับการจัดจำหน่ายสินค้า เพื่อเพิ่มความมั่นคงด้านอาชีพและรายได้ให้กับสตรีในระยะยาว

3. การมีพื้นที่ศึกษา เรียนรู้ ฝึกงานในสถานที่ที่เหมาะสมกับสตรีที่อาจมีภาระหน้าที่ดูแลครอบครัว ทั้งนี้ควรเป็นหลักสูตรระยะสั้น ด้วยวิธีการอบรมเชิงปฏิบัติการ ออกแบบหลักสูตรที่ยืดหยุ่น ปรับตามความต้องการและศักยภาพของการเรียนรู้ของสมาชิก ซึ่งสมาชิกต้องสามารถเข้าร่วมได้ ปฏิบัติได้จริง

การส่งเสริมบทบาทสตรีในการพัฒนาชุมชน

1. กลุ่มสตรีควรใช้วิธีการประชุม แลกเปลี่ยน พูดคุยกับสมาชิกในกลุ่มอย่างสม่ำเสมอ และกำหนดเป็นแนวทางการทำงานของกลุ่ม เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมให้กับสมาชิกในหลายระดับ ทั้งการคิด ตัดสินใจ และร่วมดำเนินการ เพื่อให้สมาชิกทุกคนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มจากการได้ร่วมนำเสนอ ปัญหา ความต้องการ รวมทั้งทางออก ทางแก้ด้วยตัวเอง

2. กลุ่มสตรีควรนำแนวทางการทำงานของกลุ่มที่มีความชัดเจนเสนอต่อผู้นำ กรรมการชุมชนเพื่อบรรจุเข้าเป็นแผนการทำงานของชุมชน ที่สามารถปันส่วนงบประมาณ และเปิดโอกาสให้สมาชิกอื่นๆ ในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรม และรับประโยชน์จากการดำเนินการของกลุ่ม ที่สามารถขยายสู่ภารกิจหลัก รอง ของงานการพัฒนาชุมชน

การส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายกลุ่มสตรี

1. กลุ่มสตรีควรนำบทเรียนรู้ในการทำงานร่วมกับสถาบันทางสังคม นอกชุมชนมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชนที่สนใจแม้จะไม่ใช่สมาชิกกลุ่มของตัวเอง เพื่อส่งต่อความรู้แก่กลุ่มอื่นๆ ในชุมชน

2. กลุ่มสตรีควรมีการประสาน ติดต่อเพื่อค้นหาแหล่งทรัพยากรที่เป็น หน่วยงาน องค์กรทั้งภาครัฐ เอกชนมาร่วมเป็นหุ้นส่วนการทำงาน

3. การส่งเสริมการพัฒนาเครือข่ายสตรี โดยการส่งเสริมการรวมตัว เป็นเครือข่าย ทั้งเครือข่ายสตรี เครือข่ายชุมชน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การ แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

เอกสารอ้างอิง

จารุวรรณ จินตามงคล. (2541). ผลการใช้โปรแกรมการเสริมสร้างพลังอำนาจ

ต่อความสามารถในการเผชิญปัญหาของผู้ป่วยจิตเวช. วิทยานิพนธ์

ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

กรุงเทพฯ.

ธีรนาถ กาญจนอักษร. (2542). หญิงชายกับการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ:

เอ็ดิชั่นเพรสโปรดักส์.

ปราณี วงษ์เทศ. (2559). เพศและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นาดาเอก.

ปาริชาติ วลัยเสถียร, สุทธิชัย อบอ่น, สหทัยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ

ชลกาญจน์ ฮาซันนารี. (2542). กระบวนการและเทคนิคการทำงาน

ของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เมทินี พงษ์เวช. (2541). ผู้หญิงบนเส้นทางแห่งอำนาจและการตัดสินใจ.

กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา.

วรวิทย์ เจริญเลิศ. (2543). เศรษฐกิจไทยในระบบเศรษฐกิจโลกในพลวัตไทย:

มุมมองจากเศรษฐศาสตร์การเมือง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วรรณดี สุทธิวรการ. (2556). การวิจัยเชิงปฏิบัติการ: การวิจัยเพื่อเสริมภาพและ

การสรรค์สร้าง. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

- ศิริพร จิรวัดน์กุล. (2546). *การวิจัยเชิงคุณภาพในวิชาชีพการพยาบาล*
(พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น: ศิริภรณ์ ออฟเซ็ท.
- สนธยา พลศรี. (2556). *การพัฒนาความสามารถของบุคคลและกลุ่ม*
(พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- อภิญญา เวชยชัย. (2557). *การเสริมพลังอำนาจในการปฏิบัติงานสังคม*
สงเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อมรา พงศาพิชญ์ และ วิมลศิริ ชำนาญเวช. (2541). *สถานภาพสตรีไทยทาง*
กฎหมายและสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและ
ประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- Breeding, R. R. (2008). Empowerment as a function of contextual
self-understanding: The effect of work interest profiling on
career decision self-efficacy and work locus of control.
Rehabilitation Counseling Bulletin, 51(2), 96-106.
DOI: 10.1177/0034355207311346.
- Czuba, C. E. (1999). Empowerment: what is it?. *The Journal of*
Extension, 37(5). [https://archives.joe.org/joe/](https://archives.joe.org/joe/1999october/comm1.php)
1999october/comm1.php
- Zimmerman, M. A. (2000). Empowerment theory; Psychological,
Organizational, and Community levels of analysis. In J.
Rappaport & E. Seidman (Eds.), *Handbook of Community*
Psychology (pp. 46-63). Kluwer Academic Publishers. DOI:
10.1007/978-1-4615-4193-6_2